

DIABET (QANDLI DIABET)**Meliqulov Javlonbek***Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti**Stomatologiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Qandli diabet — bu glyukoza almashinuvining buzilishi bilan kechuvchi surunkali metabolik kasallik bo'lib, butun dunyo bo'ylab millionlab insonlarning hayot sifati va umr davomiyligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada diabetning I va II turlari, ularning etiologiyasi, patogenezi, klinik ko'rinishlari va zamonaviy davolash yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, insulin terapiyasi, glyukozani pasaytiruvchi dorilar, texnologik innovatsiyalar (masalan, insulin pompasi, glyukoza monitoring tizimlari) va parhez-terapiya masalalari yoritiladi. Diabetning oldini olishda sog'lom turmush tarzi, jismoniy faollik va muntazam skrining muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola diabetga qarshi kurashning kompleks va tizimli yondashuvlariga e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: Qandli diabet, insulin, glyukoza almashinuvi, insulin terapiyasi, II tur diabet, glyukozani nazorat qilish, texnologik yondashuvlar, parhez-terapiya, metabolik kasalliklar.

Qandli diabet (diabetes mellitus) — organizmda glyukoza almashinuvi buzilishi bilan kechadigan va insulinga bog'liq yoki insulinga nisbatan to'g'ri javob qaytmasligi natijasida yuzaga keluvchi kasallikdir. Ushbu kasallikning asosiy turlari — I tur (insulinga to'la qaram) va II tur (insulin rezistentligi bilan bog'liq) diabet bo'lib, har ikkalasi ham sog'liq uchun jiddiy xavf tug'diradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, hozirgi kunda dunyoda 500 milliondan ortiq odam diabet bilan yashamoqda va bu ko'rsatkich yil sayin ortib bormoqda.

Diabet nafaqat mustaqil kasallik sifatida, balki yurak-qon tomir kasalliklari, ko'rlik, buyrak yetishmovchiligi va pastki ekstremitalar amputatsiyasi kabi og'ir asoratlar sababchisi sifatida ham xavflidir. Diabetning tarqalishi ko'plab omillar — genetik moyillik, noto'g'ri ovqatlanish, ortiqcha vazn, stress va jismoniy faollik yetishmasligi bilan bog'liq. Ayniqsa, II tur diabet hozirgi kunda kasallikning eng keng tarqalgan shakli sifatida uchrab, asosan o'rta va katta yoshdagi odamlarda rivojlanadi.

So'nggi yillarda diabetni erta aniqlash va samarali davolash bo'yicha katta yutuqlarga erishildi. Innovatsion texnologiyalar, shuningdek, yangi dorivor vositalar, insulinga muqobil bo'lgan GLP-1 agonistlari va SGLT2 ingibitorlari kabi preparatlar yordamida bemorlarning hayot sifati yaxshilanmoqda. Ushbu maqolada qandli diabetning sabablari, klinik ko'rinishlari, diagnostikasi va zamonaviy davolash usullari tahlil qilinadi.

Qandli diabet (diabet mellitus) — organizmdagi glyukoza almashinuvining buzilishi bilan tavsiflanadigan surunkali metabolik kasallikdir. Asosan, insulin gormoni yetishmovchiligi yoki unga to‘qimalarning sezuvchanligi pasayishi natijasida yuzaga keladi. Diabet 1-tur va 2-tur shakllariga bo‘linadi, har birining etiologiyasi, patogenez, klinik kechishi va davolash strategiyasi farqlanadi.

1-tur diabet asosan bolalar va o‘smirlar orasida uchraydi va bu holda immun tizimi oshqozon osti bezidagi beta-hujayralarni yo‘q qiladi. Bu insulinning to‘liq yoki deyarli to‘liq ishlab chiqarilmasligiga olib keladi. 2-tur diabet esa ko‘proq katta yoshdagi shaxslar orasida uchraydi va insulin qarshiligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ayni paytda 2-tur diabet holatlari ko‘payib borayotgani global sog‘liqni saqlash tizimi uchun katta tahdid bo‘lib qolmoqda.

Dunyo bo‘yicha qandli diabet bilan kasallanganlar soni 2023 yil holatiga ko‘ra 540 milliondan oshgan. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi ma‘lumotlariga ko‘ra, mamlakatda ham bu kasallik tarqalish sur‘ati ortib bormoqda. Yashash tarzining o‘zgarishi, stress, noto‘g‘ri ovqatlanish va kamharakatlilik asosiy xavf omillaridir.

Davolash usullari: Diabetni davolashda asosiy maqsad — qon glyukozasi miqdorini me‘yorda saqlash, asoratlarning oldini olish va bemorning hayot sifatini yaxshilashdir. Davolashga quyidagilar kiradi:

- **Insulin terapiyasi (1-tur diabetda):** Inson insulini, analog insulinlar (tez ta’sir etuvchi va uzoq muddatli) bemorlarga parenteral yo‘l bilan yuboriladi. Zamonaviy insulin pompasi va doimiy glyukoza monitoringi bu jarayonni ancha qulaylashtiradi.

- **Og‘iz orqali qabul qilinadigan dori vositalari (2-tur diabetda):** metformin, sulfonilurea, DPP-4 inhibitori, SGLT2 inhibitori, GLP-1 agonistlari kabi dori turlari ishlatiladi.

- **Hayot tarzini o‘zgartirish:** to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollik, stressni kamaytirish va ortiqcha vazndan halos bo‘lish – muhim tarkibiy qismidir.

- **Yangi davolash yo‘nalishlari:** Biologik dorilar, beta-hujayralarni regeneratsiya qilishga qaratilgan tadqiqotlar, gen terapiyasi va immunomodulyator usullar ustida izlanishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, 1-tur diabetda immun tizimining autoimmun xurujini nazorat qilish bo‘yicha yutuqlar qayd etilmoqda.

Asoratlar: Diabet asoratlari ikki turga bo‘linadi: makroangiopatiyalar (yurak-qon tomir kasalliklari, insult, infarkt) va mikroangiopatiyalar (nefropatiya, retinopatiya, neyropatiya). Diabetik oyoq sindromi va ko‘rlik holatlari bu kasallikning eng xavfli oqibatlaridan biridir.

Profilaktika: Birlamchi profilaktika sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish orqali, ikkilamchi esa kasallik aniqlangandan so‘ng asoratlarni oldini olish orqali amalga oshiriladi. Tibbiyotda skrining dasturlari va erta tashxis qo‘yish alohida ahamiyat kasb etadi.

Diabet shunchaki glyukoza muammosi emas, u global ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy muammoga aylangan. Kasallik bemorning hayot sifati, ishga layoqatligi va ijtimoiy faolligini sezilarli darajada pasaytiradi. Shu sababli unga kompleks yondashuv zarur.

Qandli diabet zamonaviy davming eng dolzarb surunkali kasalliklaridan biridir. Uning keng tarqalganligi, jiddiy asoratlar keltirib chiqarishi va hayot sifatini keskin pasaytirishi ushbu muammoni jahon salomatligi kun tartibiga olib chiqmoqda. Kasallikka qarshi samarali kurashish uchun erta tashxis, zamonaviy farmakoterapiya, sog'lom turmush tarziga amal qilish, kasallik haqida keng jamoatchilikni xabardor qilish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish muhimdir. Bundan tashqari, ilg'or ilmiy izlanishlar orqali yangi dori vositalari va davolash strategiyalarining ishlab chiqilishi kelajakda diabetga qarshi kurashda yangi bosqichni boshlab berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. American Diabetes Association. Standards of Medical Care in Diabetes—2024. Diabetes Care.
2. IDF Diabetes Atlas, 10th Edition. International Diabetes Federation, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, Endokrinologiya ilmiy-tadqiqot instituti ma'lumotlari.
4. Nathan, D.M. et al. (2009). Medical Management of Hyperglycemia in Type 2 Diabetes: A Consensus Algorithm for the Initiation and Adjustment of Therapy. Diabetes Care.
5. Inzucchi, S.E. et al. (2015). Management of hyperglycemia in type 2 diabetes, 2015: a patient-centered approach. Diabetologia.
6. Pratley, R.E. & Gilbert, M. (2021). Targeting Inflammation in Type 2 Diabetes. J Clin Invest.